

birinin duvarları barok tarzında yapılan beyaz mermer selsebille tezyin edilmiş, suyun aktığı odanın ortasındaki havuzun tabanına çeşitli tiplerde balık figürleri işlenmiştir.

Sarayın bir İtalyan sanatkâr tarafından süslenmiş olduğu söylenen iki hamamı tamamen beyaz mermerden yapılmış ve üzerlerini örten kubbelerine de renkli küçük aydınlatma camları yerleştirilmiştir.

Mimarisindeki Türk-Avrupa karakterine rağmen saray, tefriş bakımından ziyaretçilerin de anlattığı gibi mobilyadan yoksundur; paşa ve maiyeti Türkiye ve İran'dan getirilen halılar üzerinde sehir ve minderlere oturmayı, yastıklara dayanmayı tercih ediyorlardı.

Mermerleri İtalya'dan, aynaları Fransa ve İngiltere'den ithal edilen sarayda çeşitli ülkelerden toplanmış egzotik hayvanların yer aldığı bir de hayvanat bahçesi bulunuyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Wiet, *Mohammed Ali et les Beaux-Arts*, ts.

DORIS BEHRENS - ABOUSEIF

CEVHER es-SIKILLÎ

(جوهر الصقلي)

Ebü'l-Hasen Cevher b. Abdillâh
es-Saklâbî el-Kâtîb el-Kâid
es-Sikillî er-Rûmî
(ö. 381/992)

**Mağrib ve Mısır'ı
Fâtımîler'e kazandıran kumandan
ve devlet adamı.**

Küçük yaşlarda esir alınmış Slav asıllı (es-Saklâbî) bir Sicilyalıdır. 347'de (958) Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh tarafından Mağrib'in fethiyle görevlendirildiğine göre IV. (X.) yüzyılın başlarında doğduğu kabul edilebilir. Yakın zamanda neşredilen biyografisi sayesinde Mısır'a gitmeden önceki hayatının ilk devri kısmen aydınlanmaktadır. Doğu kaynakları ise onun hayatının Mısır'ın zaptı ve sonrasıyla ilgili kısmını vermekle yetinirler. Cevher birçok vesikada, özellikle Ezher Camii'nin kitâbesinde köle (abd) olarak zikredilir. Belki de bu ifade köle menseli olmasından başka efendisi Muizz'e bağlılığının da bir işaretidir.

Kaynaklarda Cevher'den ilk defa üçüncü Fâtımî Halifesi Mansûr'un gulâmı olarak bahsedilir. Fâtımî Halifesi Muiz 958'de Kuzey Afrika'nın tamamını kontrol

altına almak için bütün kuvvetlerini harekete geçirmeye karar verdi ve bu önemli sefere kumanda etmek için Cevher'i seçti. Bu sefer, yaklaşık üç asır önce Ukbe b. Nâfi' tarafından gerçekleştirilen harekât gibi Mağrib'de çok büyük yankı uyandırdı. Ancak Cevher'in zaferlerine rağmen bu sefer kesin neticeli ve etkisi devamlı bir sefer olmadı. Cevher emrindeki 20.000 askerle, kendisinden kat kat üstün olan Berberî kuvvetlerini bertaraf etmek ve aynı zamanda bölgeyi kendilerine bağlı bir ülke olarak gören Endülüs Emevîleri'nin arzularına son vermek istiyordu. Önce Tâhert yakınında Endülüs Emevîleri tarafından desteklenen Tâhert ve İfkan sahibi Ya'lâ b. Muhammed el-İfrânî'nin kumandasındaki büyük bir orduyla karşılaştı ve onları mağlûp etti. Cevher bundan sonra Fas ve bölgedeki Emevîler'e bağlı diğer kaleler üzerine yürümek yerine küçük ordusunu daha kolay zaferler için kullanmaya karar verdi. Güneybatıya yönelerek Sicilmâse Beyliği'ni işgal ve Emîr Muhammed b. Feth b. Meymûn b. Midrâr'ı kaçırmaya mecbur etti. Birkaç gün sonra Muhammed b. Feth'i ele geçirip öldürttü. Bundan sonra Cevher kuzeye doğru yürümek için bir yıldan fazla zamanı bu bölgede geçirdi. 24 Ekim 960 tarihinde Fas üzerine yürüdü ve şehri kuşattı; 13 Kasım 960'ta kumandanı Zirî b. Menâd es-Sanhâcî'nin kahramanlığı sayesinde şehri ele geçirdi. Şehrin Emevî valisi Ahmed b. Ebû Bekir el-Cüzâmî hapse atıldı ve zindanda öldü. Bu büyük zafer Tancâ ve Sebte (Ceuta) dışında bütün Mağrib'i kısa bir süre için Fâtımî idaresi altında topladı. Son İdrîsî hükümdarı olan ve Emevîler'e bağlı olarak küçük bir prenslikle yetinen Hasan b. Cennan da Fâtımîler'e bağlılığını arz etmek zorunda kaldı. Cevher birkaç ay sonra esirler ve ganimetlerle Kayrevan'a döndü. Cevher'in bu başarıları, Fâtımîler'in rüyası olan Mısır'ın zaptının onun yardımıyla gerçekleştirilebileceği kanaatini verdi.

Bu sırada Mısır'da malî ve siyasî büyük bir kriz vardı. Kâfûr el-İşîdî'nin ölümünden sonra henüz bir çocuk olan Ahmed b. Ali b. İşîdî'nin hükümdar, Hüseyin b. Abdullah'ın da onun nâibi olması kararlaştırıldı. 17 Ağustos 969 tarihinde Mısır, Suriye ve Hicaz'da Ahmed b. Ali b. İşîdî adına hutbe okunmaya başlandı. Fakat malî durumun bozuk olması sebebiyle maaşlarını alamadıkları için askerler ülkede huzursuzluk çıkarmaya

başladılar. Bunun üzerine Mısır'ın ileri gelenlerinden bir grup Fâtımî Halifesi Muizz'e mektup göndererek ondan ülkeye asker sevketmesini istediler. Bu sırada Cevher ağır bir hastalığa yakalanmıştı. İyileşince emrindeki son derece mükemmel teçhiz edilmiş büyük bir ordu ile 5 Şubat 965 tarihinde Kayrevan'dan Mısır'a doğru yola çıktı. Cevher'in hareketi Mısır'da duyulunca Mısır halkı vezir Ca'fer b. Furât'la görüşüp Cevher'den eman dilemeye karar verdi. Bunun için Şerif Müslim b. Abdullah el-Hüseyinî elçi tayin edilerek Cevher'e gönderildi. Bu sırada İskenderiye yakınındaki Terûce'de bulunan Cevher gelen elçiye istediği eman vesikasını verdi. Ancak daha önce Mısır'daki İşîdîler ve Kâfûr'un adamları eman dilemekten vazgeçip düşmanla çarpışmaya karar vermişlerdi. Başlarına da Nihîr eş-Şübezânî'yi geçirerek Cize'de karargâh kurdular; Nil üzerindeki köprüleri tuttular. Cevher bunu duyunca Cize üzerine yürüdü. 30 Haziran 965 tarihinde küçük bir çarpışmadan sonra İşîdîler yenildi. Bunun üzerine Şerif Müslim b. Abdullah halkın eman isteğini bir mektupla Cevher'e bildirdi. Cevher'in elçisi istenen emannâmeyi getirdi. Şehrin yağmalanmayacağını ve önemli mevkilerin Mısırlılar'a verileceğini bildirdi. Mısır ileri gelenleri vezir Ca'fer b. Furât'ın başkanlığında 3 Temmuz 969'da Cevher'in Cize'deki karargâhına giderek bağlılıklarını bildirdiler. Aynı gün Cevher Fustat'a girdi. Burada yerleşmeye ve hükümet dairelerini kurmaya karar verdi ve Kahire şehrinin temellerini attı. Ca'fer b. Furât'ı vezirlikte bıraktı. Bir elçi ile efendisi Muizz'e Mısır'ın zapt edildiğini bildirdi. Mısır'da Abbâsîler adına okunmakta olan hutbeye son verip Fâtımîler adına hutbe okutmaya, para bastırmaya başladı. 23 Eylül 969 Cuma günü hutbeden sonra Ehl-i beyt için ayrıca dua edilmeye, 29 Ocak 970 tarihinde cuma namazında ezana "Hayye alâ hayri'l-amel" ilâvesi yapılarak Şîî tarzında ezan okunmaya başlandı. 4 Nisan 970 tarihinde Ezher Camii'nin temelleri atıldı. 23 Haziran 972 Cuma günü cami ibadete açıldı.

Ekim 969'da Suriye'de, 976 yılında da Hicaz'da Fâtımîler adına hutbe okunmaya başlandı. Muizz'in 7 Ekim 974 tarihinde Kahire'ye gelişine kadar Cevher Mısır'ı bağımsız bir hükümdar gibi idare etti. Mısır halkının güvenini kazandıktan başka İşîdîler'in son zamanlarında

tam bir düzensizlik içinde olan Mısır maliyesini düzene koydu. Muâviye devrinde olduğu gibi iyi idare edilince Mısır maliyesinin 4 milyon dinar civarında gelir sağlayacağını gösterdi. Cevher idareciliğinin birinci yılında Mısır'da 3.400.000 dinar vergi topladı. Bu Fâtımîler devrinde toplanan en yüksek vergidir. Seksen beş yıl sonra meşhur vezir Yâzûrî ancak 800.000 dinar vergi toplayabilmişti. Cevher kendisine refakat eden Mağribîler kadar Mısırlılar'ın da itimatını kazandı. Hemen hemen bütün önemli idarî kadroları onlara verdi.

Cevher 974'te Halife Muiz tarafından kumandanlıktan azledildi. Bu tarihten 28 Ocak 992 tarihinde ölümüne kadar kaynaklarda Cevher'den bahsedilmez. Halife Hâkim-Biemrillâh devrinde başkumandan olan oğlu Hüseyin, adı entrikalara karışınca kaçmış; fakat Hâkim teminat vererek onu sarayına çağırması ve 1011 yılında öldürtmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 3, 4, 23, 28, 30-37, 150; Ebû Hanîfe Nu'mân el-Mağribî, *el-Mecâlis ve'l-müsâyerât*, Kahire Dârü'l-Kütüb, nr. 26.060; Muhammed b. Ali b. Hammâd, *Ahbâru mülâki Bent'ü 'Ubeyd* (nşr. M. Vonderheyden), Alger-Paris 1927, s. 40-49; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 590-592; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 375-380; Zehebi, *A' lâmü'n-nübela'*, XVI, 467-468; İbn Ebû Zer, *Kırtâs* (nşr. Tornberg), Üpsala-Paris 1843, s. 27-63; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 224-226; *Kitâbu Mefâhiri Berber* (nşr. E. Lévi-Provençal), Rabat 1934, s. 4-5; Mansûr el-Kâtib, *Stretü'l-Üstâz Cevher* (nşr. M. K. Hüseyin — Abdülhâdi Şaira), Kahire 1954; Makrîzî, *el-Hıttâ*, I-II, tür.yer.; a.mlf., *İtti'âzû'l-hünefâ* (nşr. Cemâleddin Şeyyâl), Kahire 1947, s. 64-87; Jamîl M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1975, s. 83-84; Hitti, *İslâm Tarihi*, IV, 993-994; H. İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 93-97, 106-107, 140-161, ayrıca bk. İndeks; Muhammed Abdullah İnân, *el-Hâkim-Biemrillâh ve esrârü'd-da'veti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1404/1983, s. 27-32, 76-77, 81, 100, 125, 290, 332, 346; O'leary, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Delhi 1987, s. 98-99; E. Graefe, "Cevher", *IA*, III, 125-126; H. Mones, "Djawahar al-Sıkkilî", *EI*² (Fr.), II, 508-509.

RAMAZAN ŞEŞEN

el-CEVHERETÜ'n-NEYYİRE

(الجوهرة النيرة)

Kudûrî'nin

(ö. 428/1037)

fıkha dair *el-Muhtasar* adlı eserine

Ebû Bekir el-Haddâd

(ö. 800/1397)

tarafından yapılan şerh

(bk. el-MUHTASAR).

CEVHERETÜ't- TEVHİD

(جوهرة التوحيد)

Eş'arî-Mâlikî âlimlerinden

Ebû İshâk İbrâhîm

b. İbrâhim el-Lekânî'nin

(ö. 1041/1631)

akaide dair manzum eseri.

Ezher müderrislerinden olup süflüğe temayül ile tanınan müellifin, şeyhi Şihâbüddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Osman eş-Şernübî'nin işaretleriyle bir gecede yazdığı söylenen *Cevheretü't-tevhîd* 144 beyitten ibarettir. Vezir bir Arapça ile kaleme alınan manzuminin muhtevasını ilâhiyyât, nübüvât ve sem'iyât konularının yer aldığı üç bölüm halinde incelemek mümkündür. Dinen mükellef sayılan her müslümanın akaidin ana konularını bilmekle yükümlü olduğunu ifade eden giriş beyitlerinden sonra birinci bölümde Allah'ın varlığı konusuna hüdüs delili ile temas edilir, ardından iman üzerindeki durulur, daha sonra selbî ve sübûti sıfatlar sıralanır. İlahî isimlerin tevkîfi oluşuna, zihinde teşbih uyandırabilecek nasların te'vile tâbi tutulması veya Allah'ın ilmine havale edilmesi gerektiğine işaret edilir ve Allah'a isnat edilmesi câiz olmayan sıfatlar üzerinde durulur. Manzumede kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratıldığı, ancak kendilerinin de bu fiilleri icra etmeleri (kesb) sebebiyle sorumlu oldukları belirtilir; ayrıca *aslah** fikrinin reddi, kazâ ve kader, rü'yettullah* gibi meselelere yer verilirken ilâhiyyât konuları tamamlanır. Nübüvât bahsinde peygamberlerin sıfatları, nübüvvetin mücize ile ispatı, Hz. Muhammed'in nübüvveti ve mücizeleri, peygamberler arasındaki üstünlük farkı, ashabın dereceleri, ashabi tenkit etmekten sakınmanın gereği gibi konular işlenir. Eserin sem'iyât kısmında ise meleklerin iman, kabir hayatı, ba's, cismanî haşir ve kıyametle ilgili diğer konular üzerinde durulur.

Eserde yer yer muhafazakâr bir temayül sezilmekle birlikte genellikle konular Eş'ariyye ekolüne uygun bir metotla işlenmiş, zaman zaman akli delillere başvurulmuş, i'tizâlî ve felsefî görüşler tenkit edilmiştir.

Cevheretü't-tevhîd ilk defa 1241 (1826) yılında Bulak'ta, daha sonra da çeşitli mecmualar içinde yayımlanmıştır (meselâ *Mecmâ'u mühimmâti'l-mütûn*, Kahire 1273; *Mecmâ'u'l-mütûni'l-kebîr*, Kahire 1378/1958). Ayrıca J. D. Luciani tara-

findan Fransızca'ya çevrilmiş ve bazı notlar eklenerek neşredilmiştir (Alger 1907).

Eser üzerindeki ilk çalışmaları bizzat müellifi İbrâhim el-Lekânî yapmıştır. Lekânî *Cevheretü't-tevhîd*'e büyük, orta ve küçük hacimli olmak üzere üç ayrı şerh yazmıştır. 1. *Umdetü'l-mürîd li-Cevhereti't-tevhîd*. Büyük boyda iki ciltten meydana gelen bu hacimli şerhin I. cildi 264, II. cildi ise 319 varaktır (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 623-624). Müttekaddimîn ve müteahhîrîn devri Eş'arî-Mâlikî âlimlerinin görüşlerine, kullandıkları delillere, ittifak ve ihtilâf ettikleri noktalara geniş biçimde yer verilen eser, son döneme ait hacimli kelâm kitaplarından biridir. 2. *Telhîşü't-tecrîd li-'Umdeti'l-mürîd*. Kadızâde'ye ithaf edilen bu eser (*Keşfü'z-zunûn*, I, 620) *Umdetü'l-mürîd*'in muhtasarıdır. Ahmed Atıyyetullah, bunun Kadızâde tarafından *Cevheretü't-tevhîd*'e yapılmış bir şerh olduğunu kaydediyorsa da (*el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 662) bu doğru değildir. Çünkü bizzat Lekânî, eserine *Telhîşü't-tecrîd* adlı bir şerh yazdığını söylemekte (Hidayetü'l-mürîd, vr. 1^b), Kâtib Çelebi de buna

Cevheretü't-tevhîd'in şerhi *Umdetü'l-mürîd li-Cevhereti't-tevhîd* adlı eserin I. cildinin ilk sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 623)

